

Antonio
di Benedetto

Tišitel

Dílo bylo vydáno v rámci Programa Sur – programu na podporu překladů Ministerstva zahraničních věcí Argentinské republiky.

Obra editado en el marco del Programa Sur de Apoyo a Traducciones del Ministerio de Relaciones Exteriores y Culto de la República Argentina.

© El silencio 1999, 2003, 2004, 2007, Adriana Hidalgo editora

© Luz Di Benedetto

© Rubato, 2015

Translation © Michal Špina, 2015

ISBN 978-80-87705-36-0

Předmluva

Stylistická a tematická jednota tří zásadních románů Antonia Di Benedetto – *Zamy*, *Tišítele* a *Sebevrahů* – z nich tvoří svého druhu trilogii, a budiž zde jasně řečeno jednou provždy, že jde o jeden z vrcholných momentů španělsky psané narativní prózy 20. století. Mezi argentinskými spisovateli je Di Benedetto jedním z mála autorů, který dokázal vypracovat svůj vlastní styl, založený na přesnosti a úspornosti, a který navzdory své lakoničnosti a zdánlivé výrazové chudobě přechází mezi mnoha nuancemi a odstíny, od hovorových po reflexivní, od popisných po lyrické, a činí tak s překvapující účinností. Jeho technická zručnost – což je výraz, který by se mu nezamlouval, a ani mě tak docela nepřesvědčuje – je také nevidaná, přestože je zároveň vždy odsunuta na druhou kolej díky dnes velmi vzácnému osobnostnímu rysu, totiž diskrétnosti; a i když jsou události vyprávění organizovány jeho vnitřním napětím, toto výjimečné mistrovství je nechává moudře destilovat a kapku po kapce dopadat na jejich přesné místo v celku. Rozmary a vrtochy jsou z jeho románových staveb zcela vypovězeny. Jeho subtilní umění jistou rukou

odvrhuje rétorickou strusku, aby se mohlo soustředit na to, co je podstatné.

Tišítel představuje jeden z vrcholů tohoto jedinečného umění. Tento román, který poprvé vyšel v roce 1964, navazuje na vypravěčskou samomluvu započatou v *Zamovi* roku 1956 a pokračující v *Sebevražích*, vydaných v roce 1969; vytváří neokázalý řád, který se podjímá úkolu reprezentovat svět: hluk zde není ničím jiným než jeho metonymickou variací, „nástrojem-který-nenechává-být“. Od Zamovy kosmické opuštěnosti až k metodickému soupisu důvodů a okolností, které mohou legitimizovat sebevraždu, žije Di Benedettův člověk obklíčen destruktivním hlukem světa. A tišítel – pozoruhodný neologismus, který dokládá Di Benedettovu pojmovou přesnost a jeho schopnost stavět na jemných evokacích řeči –, tato postava beze jména, uzavřená ve světě, který ji pronásleduje, postava, která chce-li odstranit příčiny své trýzně, dosahuje pouze jejich zvěčnění, je výraznou figurou mezi mnoha dalšími, které obývají nezaměnitelné prostředí jeho románů.

Ti, kdo odvozují původ románu od epiky, byť zřejmě na základě rozumných historických důvodů, by měli uznat svůj omyl: v této neobvyklé trilogii už nemají melodramatické a moralistní tretky epiky žádné místo. Di Benedettovy postavy zápasí takřikajíc utlumeně, přišpendlené k nemožnosti vlastního života – tak jako dosud živý hmyz na přírodovědově destičce – zraňujícími hroty svých obsesí, neodůvodněných nadějí, sebevražd, hluku, který „narušuje bytí“. Epická

naivita, o které mluví Adorno, ponoření do konkrétna, čisté jednání mimo dosah paralyzujícího jedu kritického vědomí, vystupuje v Di Benedettoových postavách jedině jako legenda: Zamův nebo Besariónův „odehod“, psaní, které má poskytnout plnost a s ní osvobození od služebnosti, kterou vypravěči *Tišítele* vnucuje vnějšek: „Celý den až do usnutí jsem přemýšlel o tom, že mi chybějí vlohy nebo ambice hrdiny.“ Všudypřítomné a zároveň zdrženlivé vědomí tohoto vypravěče beze jména rozvrhuje události až k momentu, kdy se z vnímání a blouznění, ze zdravého rozumu a z paranoických racionalizací stane – a to bez patosu a bez vysvětlujících řečí psychologizující nebo jakékoli jiné povahy – pronikavý obraz bolestné složitosti světa: to, zda porucha tkví ve vědomí nebo ve věcech, je popravdě řečeno nepodstatný detail, protože zodpovězení té otázky nijak neusnadňuje vyřešení problému. Svět a vědomí, propletené v mlčenlivém, ale neustálém boji, se společně točí ve víru své zkázy. Ovšemže bychom si mohli pomyslet, že žhavé uhlíky obsesi jsou rozdmýchávány nevypočitatelným dechem nepřičetnosti, nicméně tichý protest závěru se také jeví jako upřímný a legitimní: „Mučedník snahy žít svůj život a ne život cizí, život vnucený, se ve mně dožaduje ospravedlnění.“ Vnucený život, nelidská tíha vnějšku: pro tišítele (tedy pro „strůjce ticha“, jak jsem jednou slyšel říkat samotného Di Benedetta, spokojeného s odstínem, který nabyl titulu románu v jednom z překladů) není hluk zmnožený pouze skrze různost zdrojů, z nichž vychází, ale také na základě mnohosti významů, kterých může nabývat.

Hluk vnáší do světa nahodilost, asymetrii, utrpení. Tím, co předchází stvoření světa, je pro vypravěče noc a ticho, atributy Klidu, k nimž opět všechno směřuje a tíhne; „naše hlučné roky“, jak by řekl Shakespeare, nejsou ničím jiným než jakousi neblahou vsuvkou, bolestivým narušením stability; jako by šlo pouze o zvláštní případ v nesnesitelném kruhu reinkarnací, v zajetí jevů, z něhož podle buddhistického učení pouze Bódhi, Probuzení, může osvobodit svatého v konečném ne-vědomí zániku. Hluk nicméně představuje zároveň světskost ve smyslu povrchnosti, a nadto v sobě zahrnuje také pojem nereflektovaného, téměř automatického sociálního jednání jakožto jisté formy opozice, vyhoceného způsobu sebepotvrzení, nebo dokonce generačního imperativu. Výraz „být v hluku“, jež vypravěč označuje za požadavek doby, připisuje hluku ztělesnění toho, co je žádoucí, co je pozitivní podstatou existence, což by ovšem vedlo ke konečnému ospravedlnění universa. Proto mezi vypravěčem a světem probíhá válka principů, organický antagonismus, nesmířitelný a vyhnaný do krajnosti. A konečně je jedním z mnoha aspektů mnohosti hluku (a možná tím nejničivějším) dvojakost jeho původu, jeho povahy, skutečných důvodů, které zakládají jeho všudypřítomnost, neboť je velice nesnadné dopátrat se jistého vědění o tom, zda k nám jeho nepřátelské vlny přicházejí z vnějšku, zraňující, ale slepé, anebo zda se šíří z nějakého temného místa, odkud dorážejí na nás stejně jako na věci, z nějakého vnitřního zdroje, intimního a současně vzdáleného. Vreholem paradoxu pak

je, že v určitých momentech tohoto zápasu, ba někdy možná už od začátku, Di Benedettyovy postavy působí, jako by zběhly k opačnému táboru a spřáhly se se světem, aby v kolaboraci s ním dokonaly svou vlastní porážku. Ono velkolepé „ještě nezemřít“ v závěrečné scéně Zamy nevyjadřuje ani tak naději na prodloužení života – z těla zde zbývají jen zakrvácené pahýly, z vědomí pouhé zastřené, sotva znatelné snění – jako spíš jistotu, že to nekonečné defilé ztrát a příkoří bude nadále pokračovat. V této obzvláštní citlivosti vůči veškeré podlosti, ať už vlastní nebo cizí, vykazují Di Benedettyovy postavy vzdálené příbuzenství s některými postavami Dostojevského, nicméně jejich utajené bolesti, osamocení a ironie, především jejich lehce masochistická sebeironie, je staví po bok hrdinů Itala Sveva, Fernanda Pessoa a Franze Kafky.

Nemohu skončit, aniž bych předtím přistoupil k narativní próze Antonia di Benedetta jako k centrálnímu bodu argentinské literatury. Je to totiž bezpochyby ta nejoriginálnější próza, jaká se v ní během století objevila, a z hlediska stylistiky je zbytečné hledat její předchůdce nebo zdroje vlivu u jiných prozaiků: zkratka je nemá. Pokud se máme přidržet židovsko-křesťanské kosmogonie, pak stejně jako svět, ve kterém žijeme, i Di Benedettův styl se ukazuje jako stvořený z ničeho; zatímco si však náš svět ke svému dokončení vyžádal šest dní práce, Di Benedettova próza byla naprosto svrchovaná a fungující už od první napsané věty. U Borgese tu a tam narážíme na ozvěny Hazlitta, Marcela Schwoba,

Oscara Wildea, Macedonia Fernándeze; u Roberta Arlta se ozývají ruští autoři, Pirandello a literatura futurismu. Jestliže však některá témata v textech Antonia Di Benedetta mají afinitu k existencialismu (čas od času se v pozadí jeviště mihne přízrak Kierkegaardův, Schopenhauerův nebo Camusův), pak jeho próza, která je diskrétně rozvrhuje mezi stránkami, nemá ani předchůdce, ani epigony. V době, kdy byly v módě sáhodlouhé, domněle poetické věty, patos, efektní závěry kapitol a erotické a existenciální výlevy, byla Di Benedettova stylistická strízlivost, která se vydala svou vlastní cestou, poetivou a jasnou, po celá desetiletí ignorována řadou po sobě následujících a vzájemně zaměnitelných výrobců reputace: byla příliš zapletena v úskočné houštině skutečného, než aby se nechala rozptylovat rétorickou strojeností, která by bez tak neodpovídala její povaze. Přestože zde od počátku byla zprvu nepatrná, ale rok od roku postupně se zvětšující skupina čtenářů, kteří dovedli rozeznat zjevné mistrovství jeho vyprávění, a přestože se v posledních dekadách objevilo několik překladů a nových vydání, nesmírný dluh argentinské kultury vůči Antoniovu Di Benedettovi nebyl dosud splacen. Ceny, které obdržel a které s hrdostí vystavoval na záložkách obálek svých knih, byly až směšně neúměrné kvalitě textů, jež odměňovaly, ba dokonce bychom je vzhledem k hlubokému smyslu těchto textů mohli považovat za anachronismus. Jakkoli mohla být tato obecní, krajská nebo národní, vládní nebo korporativní ocenění dobře míněná, vrhají na jeho promyšlené a drásavé dílo chybné světlo – neboť témata, která

otevívá, a umělecká moudrost, s níž je zpracovává, z něj činí
dílo celosvětového dosahu.

Juan José Saer
Paříž 1999

Pokud jde o dějiště tohoto hypotetického příběhu, mohl se odehrávat v některém městě Latinské Ameriky v pozdější poválečné době (řekněme od roku 50).

I

Dveře vedou přímo na stísněný dlážděný dvorek. Já ty dveře otevírám — a vstříc mi jde hluk.

Hledám ho pohledem, jako by bylo možné určit jeho tvar a dosah jeho působnosti. Přichází až zpoza pokojů, z prázdného území, jež jsem nikdy neviděl, ze zadní části rozlehlého domu, který přečnívá až do další ulice.

Od prahu kuchyně mě varuje moje matka:

„Takhle je to celé dopoledne.“

„A co je to?“ snažím se v rozpacích navázat.

„Přivezli autobus, nastartovali motor a nechali ho, ať běží...“

Jelikož se nemám k tomu, abych vešel, matka mi oznámí:

„Přišel tvůj strýc. Bude jíst s námi. Čte si noviny.“

Slunce přechází po stole jídelny. Zmínka o jeho dobrodiní patří k rituálu oběda a jakožto vyjádření vděku je nezbytná.

Ale nemůžeme postupovat tak jako obvykle. Neustálý hluk si vynucuje, abychom si ho všimli víc než čehokoli jiného.

„Jak víte, že je to autobus?“

„Řekla jsem tvému strýci, aby se šel podívat.“

Bratr jen kývne hlavou, aby dodal vážnost jejímu hlášení.

Vysvětlení tohoto jednání zůstává nevyjádřeno: od chvíle, kdy to začalo, byla matka jakoby omráčená a mrzutá a už předem se znepokojovala kvůli synovi.

Můj strýc miní:

„To nebude dlouho trvat. Autobus přijede a zase odjede.“

Hluk, který mě tlačí do hlavy, mě nutí pochybovat:

„Přijede a odjede — to je fráze. Přijede a zase odjede, když jede po ulici. Nevidíte, že tenhle autobus je jiný případ a že se zabořil do našeho domu? Copak to neslyšíte? Zajisté, vy to nemusíte trpět, vy tu nebydlíte...!“

Lžice, která ustrnula ve vzduchu a vylila tak polévku — tato jediná překvapená odezva mého strýce — umenšuje mou prudkost a já zaraženě umlkám.

Za mlčení všech tří počítám argumenty, kterými by mě strýc mohl zklidnit: já si na něm vybíjím svou agresivitu a svou žluč, přitom se mýlím v podmětu a zlovolně se tak dopouštím nespravedlivosti; nepřijímám možnost, že ten hluk najednou přestane a že už nezačne, stupňuji svou krutost, protože předpokládám, že se ta obtíž zmocnila budoucnosti a nikdy už nám nedá vydechnout; odmítám chápat, že autobusy obvykle jezdí sem a tam, vždy pryč a ven, a že běžící motor, pokud není vůz v pohybu, je nevhodný a je nanejvýš podroben nějaké přechodné zkoušce.

Napravuji tedy křivdu, která se dotkla také mé matky, a říkám:

„Dobrá, však ono to přestane; a pokud ne, zjednáme si to právní cestou.“

Přesto právě těchto slov ihned lituji, protože je to, jako bych na sebe bral závazek rozpoutání temné bitvy, k níž nejsem dostatečně způsobilý: udání, nevím na koho; důkazy, ověřování, obhajoba; trest pro druhé; a pro mě nepřítelství dosud bezejmenných viníků.

V mém případě je hluk přerušen druhou polovinou pracovní doby, kterou musím strávit v kanceláři.

Při návratu vyznačuje chodník u mého domu hranici podezření: za ní už mohou být vyhlášeny definitivní podmínky pro boj.

Uvnitř je jen moje matka spolu s vlídnými zvuky domácností.

Neptám se, jak dlouho ta věc ještě trvala. Matka neplýtvá slovy; ale její tvář a oči jsou zmožené a to, jak spravuje záležitosti večere, prozrazuje spěch, s nímž se chystá na lůžko.

Za rozbřesku — den za oknem není ničím víc než trochou zředěného mléka — v mém nitru zneklidnělo cosi jako srdce, zatímco moje mysl, uvedená v pohotovost, rozeznává hluk, který se lepí na zadní stěnu mého pokoje.

Vjem běžícího motoru trvá jen několik minut.

Poté mohu rozlišit jednotlivé úkony — uvedení těžkého vozidla do pohybu, couvání, opětovný postup vpřed, otočení a konečně směřování k výjezdu. V dálce hluk s lehkostí mizí,

včleněn do nezřetelné akustiky, s jakou se ve městech rodi den.

Pookřál jsem. „Autobus přijede a zase odjede.“

Říkám si, zda to probralo také moji matku, a vidím, že ano, protože přichází — a na přetvářku je příliš brzy — s úsměvem, přáním dobrého dne a s pečlivě přichystanou snídaní pro osamělého syna.

To, v čem se teď nacházíme, bych nenazval rutinou: rutina nechává smysly upadnout do zvyku a spánku. A tenhle autobus každé ráno a každý večer značkuje náš život řadou úleků.

K motoru a manévřům se nádavkem připojují hlasy mužů. Občas přinášejí slova, která ponižují, uvědomíme-li si, že je slyší také žena, již si vážíme.

Já ani moje matka nic neříkáme, ale tyto prudké průniky zvenčí nám způsobují hořkost.

Zvonek.

„Je to tvůj přítel... Besarión.“

Moje matka se Besarióna poněkud straní, možná proto, že v ní vzbuzuje otázky, na které ona nedokáže odpovědět.

„Říkal jsi, že v práci s tebou nikdy nemluví. A tady ano. Proč?“

„Je to nezávislý prodejce, chodí po ulicích, kdežto já

sedím u psacího stolu. Kdyby se mnou chtěl mluvit tam, samozřejmě může. Ale říká, že já jsem zástupce vedoucího oddělení a časem budu vedoucím, jenže vedoucím tam uvnitř, zatímco on má Moc kdekoli, a když má Moc, nemůže se podřizovat mně, když jsem v kanceláři.“

„To je trochu složité.“

„Ano, to jistě: trochu složité.“

„Ale on se nicméně podřizuje jiným vedoucím a jejich zástupcům, ne?“

„To ano, ale říká mi, že se mnou jedná na intelektuální rovině. Jindy říká, že na duchovní.“

„A jaká je ta jeho moc?“

Usmívám se na matku, abych si získal její shovívavost pro svého komplikovaného přítele: ani já nevím, o jakou moc jde.

Moje matka nemá ponětí, proč udržuji s Besariónem povrchní přátelství a nikdy mu neumožním přístup k intimitě domova.

Besarión se totiž nedožaduje konvencí pohostinnosti a spokojí se s rozhovory. A tyto naše svárlivé rozhovory skrývají před kýmkoli, že já, dospělý, pětadvacetiletý muž, postávám v otvoru dveří a bloumám po chodníku, aniž by kdokoli věděl o mé dychtivé bdělosti nebo o uspokojení z něhy, kterou pocítuji, když ji spatřím – pokud ve stejnou chvíli přijde Besarión za mnou a Leila vyhlédne z domu na slunce.

Besarión neví, nakolik jsou mi k užitku jeho rozpravy.

„Je to tvůj přítel... Besarión.“

Besarión naléhá, a to způsobem, který nepřipouští odpor, abych se šel na cosi podívat. Říkám, že půjdu, a potom se ptám kam, ale už jsem svolil.

„Mám se převléknout?“

„Ne, jdeme ke mně.“

„Ve tři mám být v kanceláři. Neopozdím se?“

„Než budeme pokračovat, musíme si něco vyjasnit: jsi vedoucí, nebo podřízený?“

Besarión je jedinec, který útočí a často také uráží; ale současně je upřímný a dobrotivý, spíš bezelstný než zchytralý. Můžu mu odpustit, a dokonce ho můžu trochu popíchnout.

„To si vyjasníme. Za prvé: nejsem podřízený, jsem zástupce vedoucího. Za druhé: nejsem vedoucí, jsem zástupce vedoucího.“

Pokračujeme v chůzi, a než se úplně vzdálíme mému bloku, napnu zrak tam, kde mohla být a kde není Leila.

Besarión mi říká:

„Chtěl bych ti nastínit následky lidské nemravnosti.“

Okamžitě se opraví:

„... nemravnosti jednoho člověka.“

A za pochodu opět upřesní:

„... jednoho muže a jedné ženy.“

Už jsem si zvykl na jeho nesouvislé projevy a s jeho mentálními výkony mám své zkušenosti. Což mi umožňuje, abych mu odpověděl:

„Proč takové omezení? Pokud ten muž a ta žena spáchali nějakou špinavost, pak i když tento čin odpovídá negativ-

ní stránce individua, určitým způsobem ho reprezentuje. A může se právem říci: příslušný čin ukazuje následky lidské nemravnosti.“

„To se mi nezdá. Jestliže nezobecňuju, bráním se.“

„Jak?“

„Když H spáchá nějakou špatnost a já si proto myslím, že lidé jsou špatní, pak dávám H určité zmocnění, aby H na základě zlého činu A vyvodil, že všichni lidé jsou špatní. V prvním případě zůstávám ušetřen, protože jsem to já, kdo soudí: sám sebe vyloučím a potom zobecňuji tak, že zahrnu všechny ostatní; ve druhém případě nikoliv, protože je to druhý, kdo soudí a zobecňuje, a nemá proč mě vylučovat.“

Besarión sdílí se svou matkou stůl, na nějž zřídka kdy dosednou více než dva talíře s příbory. Jeho rodinný život opakuje odstíny, ne-li esence mého vlastního života. Znal jsem příznaky; jeho vyprávění je rozvíjí. A navíc upevňuje jeden rozdíl: Besarión má sestry – z téže matky a z téhož otce – ale nevycházejí s nimi a odtrhly se; jejich manželé pracují ve velkých podnicích a prosperují.

Besarión ukazuje a vysvětluje. Bydlí s matkou v bytě na konci chodby. Předposlední dveře vedou do bytu pánů domu. Chatrná roura, které vede možná z prádelny, možná z kuchyně, ústí v sousedství předposledních dveří a zajišťuje tak odtok odpadní vody směrem k těm posledním.

To je naschvál, sděluje mi Besarión; vidím, že ho těší ne zrovna dokonalý spád (směrem dovnitř).

„Proč to dělají?“

„Aby nás vyhnali.“

„A oni sami to vydrží?“

„Říkají, že je to kvůli rekonstrukci, jenom na pár dní.“

Vcházíme.

Besariónova matka vyháání koštětem vodu ke kanálku ve dvoře. Když mě uvidí – když je viděna –, zastydí se a dá se do pláče. Ptá se, zda jsem inženýr, a říká, že kdyby byl manžel naživu, okamžitě by se s tím skoncovalo.

Můj přítel zachytí narážku, která ho ponižuje, a když okolo toho procházíme, vyrazí ze sebe:

„Potřebuji ochranu, jinak to skončí tak, jak by s tím skoncoval můj otec!“

Vystaví na odiv své rozzuřené ruce a k úderu si poslouží mouchou spící na stěně. Ale netrefí se.

Podá mi zbytečné vysvětlení:

„Nemůžu sdílet svět s mouchami. S živými ani s mrtvými.“

A po chvilce zklidňujícího ticha:

„Potřebuji právní ochranu.“

„Nemyslím si. Stačí udání.“

„Možná, ale neměl bych se obracet k právu skrze policii. Pokud mi nějaký právník vyjasní mou právní pozici, pokud mě instruuje a udělí mi pokyny, pak si společně s ním budu připadat vyzbrojen k tomu, abych vkročil na policejní stanici. Jinak ne.“

„Zdá se mi, že se do toho zamotáváš.“

„Takový je Řád. Nemůžu se obrátit k Řádu zády.“

„Dohodni se tedy s někým od práva, kdo by tě uvedl do ‚Řádu‘.“

„To jsi ty.“

„Já?... Ne.“

„Studoval jsi na advokáta.“

„Trochu. Nemám titul a všechno jsem zapomněl.“

Ustupuji:

„Někteří mí kolegové dostudovali. Můžu vás spojit.“

Ale on neustupuje.

Navádím ho tedy k jinému řádu:

„Ty ale nepotřebuješ advokáta. Potřebuješ tesaře.“

„Máš nápad?“

„Mám.“

Mezi spodní hranou Besariónových dveří a podlahou chodby prosvítá světlo. Ať tedy nechá zdola přibít kus dřeva, díky němuž budou dveře zavřeny tak těsně, že nedovolí, aby cokoli proteklo.

„Nepotřebuji tesaře. Zvládnu to udělat. Doufám, že to zvládnu.“

Říká, že má schovány zděděné řemeslnické nástroje. Nepracoval s nimi, nikdy po nich nesáhl, aby mu posloužily. Nicméně na ulici občas nachází a sbírá dřevěné latě, čisté a ohoblované, kterými druzí pohrdnou, jsou-li příliš krátké, a jemu přijdou vhod.

„A teď mi poslouží, abych zadržel tu špinavost.“

Je spokojen.

Mě se zříká.

Antonio di Benedetto

Tiřitel

Ze řpanělského originálu *El silencio* vydaného nakladatelstvím

Adriana Hidalgo editora S.A. v Buenos Aires roku 2007

přeložil Michal řpina

Odpovědný redaktor Petr Januř

Obálka a grafická úprava OFICINA

Sazba JT

Vydalo nakladatelství RUBATO v Praze roku 2015

Vytiskla TISKÁRNA PROTISK, s.r.o., České Budějovice

První vydání

ISBN 978-80-87705-36-0

RUBATO

Sarajevská 8, 120 00 Praha 2

www.rubato.cz

studio@rubato.cz